

NÅGRA ERFARENHETER SOM MEDLARE I ÄKTENSKAPSTVISTER

Av justitierådet NILS BECKMAN

FÖRR kunde makar i Sverige skiljas i administrativ ordning, numera ankommer det alltid på domstol att bevilja skilsmässa. Domstolarna har emellertid föga möjlighet att hindra förhastade skilsmässor eller att överhuvud bedöma orsaken, varför äkta makar skiljs. Det stora flertalet äktenskapsskillnader äger nämligen rum efter hemskillnad på gemensam ansökan. I ansökningen måste makarna visserligen enligt 11 kap. 1 § giftermålsbalken uppgiva att de »finna sig på grund av djup och varaktig söndring ej kunna fortsätta sammanlevnaden», men domstolen har ingen befogenhet att efterforska den verkliga orsaken utan skall utan vidare döma till hemskillnad. Det enda, som fordras utöver själva ansökningshandlingen, är att därvid fogats ett medlingsintyg.

Enligt 15 kap. 7—9 §§ giftermålsbalken måste medling ha ägt rum, innan hemskillnad på gemensam ansökan beviljas. Är makarna inte ense om hemskillnaden, räcker det att antingen medling ägt rum eller också svaranden underlåtit att på kallelse infinna sig till medling eller ej kunnat anträffas med kallelse. Däremot erfordras ingen medling före äktenskapsskillnad, vare sig den föregåtts av hemskillnad eller ådömts direkt (på grund av äktenskapsbrott e. d.).

Det kan i detta sammanhang nämnas, att av skilsmässorna under år 1950 kom 79,9 % till stånd efter hemskillnad, 9,9 % under åberopande av äktenskapsbrott, 6,7 % efter tre års särlevnad (utan hemskillnad) på grund av söndring och 3,5 % på annan grund.

Medling mellan makar förrättas enligt 14 kap. giftermålsbalken antingen av präst eller i kommun, som beslutit hålla s. k. borgerlig medlare, av sådan medlare. Därjämte kan domaren för särskilt fall utse medlare. Medlaren, som äger kalla makarna att sammankomma inför sig, skall på lämpligt sätt göra sig underrättad om anledningen till söndringen eller tvisten och söka förlika makarna.

Jag har i sju år, 1941—1947, varit av Överståthållarämbetet förordnad till borgerlig medlare i Stockholm. I Stockholm verkställes ungefär lika många medlingar av de borgerliga medlarna som av de prästerliga. Eftersom de borgerliga medlarna är mycket färre till antalet (på min tid bara tre), faller på var och en av dem ett vida större antal medlingar än på varje präst.

Framför allt bland advokaterna, vilka ofta inte skickar makarna till medling förrän skilsmässouppgårelsen redan är klar, är det nog en ganska allmän uppfattning, att medlingen bara är en tom formalitet. Jag skall senare i korthet beröra frågan om medlingens betydelse, men huvudsaken för mig är nu inte att diskutera den frågan utan att lägga fram mina erfarenheter som medlare. Vad man än må tänka om medlingens betydelse för makarna, så har den i allt fall den betydelsen, att den är mycket lärorik för medlaren. Han kan genom sin verksamhet få en mycket god erfarenhet om skilsmässornas orsaker. I motsats till vad som måhända ligger närmast till hands att tro, är det nämligen endast rent undantagsvis som makarna inte vill tala fritt inför medlaren. Vanligen är det tvärtom en lättnad för dem att vid medlingen få tala ut om sina angelägenheter.

En medlare finner snart, att många i den allmänna opinionen florerande föreställningar om skilsmässorna och deras orsaker är grundlösa. Det stora antalet gemensamma ansökningar om skilsmässa kan lätt förleda en att tro, att båda makarna vanligen skulle önska skiljas i lika hög grad; i normalfall skulle med andra ord båda två gemensamt kommit till den övertygelsen, att det här går inte längre. Så är det emellertid inte. Regelbundet är det i stället så, att den ena maken önskar skiljas, medan den andra endast motvilligt går med på det.

Jag har också som medlare gjort en erfarenhet, som jag tidigare stod främmande för: i långt mer än hälften av alla fallen är det hustrun som vill skiljas, medan mannen inte vill det. Detta beror säkerligen på den omvälvning som på senare tid skett i förhållandet mellan könen: makarna har blivit mera jämställda och hustrurna finner sig inte i förhållanden, som de fann sig i förr i tiden. Och dessa förhållanden är i stor utsträckning verkligt grundade skilsmäsoorsaker.

Den främsta och vanligaste grunden är alkoholism hos mannen. Där finns det mycket goda möjligheter att medla, men frågan är, om det är så lyckligt att medla ihop sådana fall. Mannen medger ofta sin skuld och lovar bättring, hustrun vill gärna tro det,

men ofta hålls inte löftet, utan makarna kommer tillbaka efter det misslyckade försöket.

Det är påfallande, att alkoholister uppträder på två rent ut sagt stereotypa sätt: antingen medger de allt vad de beskylls för och lovar bättring för att till varje pris förhindra skilsmässa eller också uppträder de trotsigt och överlägset: de har ingenting ont gjort, tvärtom är det hustrun, som i mycket felat, och mannen ställer upp villkor. I det senare fallet är det i regel lönlöst att söka åstadkomma försoning. Det märkliga är, att detta inte är två alkoholisttyper utan två typer av humör, växlande hos samma person. Karakteristiskt är vad en hustru en gång yttrade till mig:

»Jag hoppas att hans trotsiga humör varar så länge att skilsmässan blir klar, annars vet jag inte hur det går: jag låter väl påverka mig till försoning, och så blir det lika illa igen.»

Detta är enligt min erfarenhet så genomgående för alkoholister, att uppträder någon på ett tredje sätt, är han ingen riktig alkoholist. Om en man medger sitt spritmissbruk men förklarar sig önska skilsmässa, har man stor anledning anta, att han inte är någon verklig alkoholist!

En skilsmässogrund, som man ofta hör anföras, är äktenskapsbrott. Men det är mycket sällan i och för sig grunden. I stället är det så, att den part som begått äktenskapsbrottet vill skiljas för att gifta om sig — att den oskyldiga parten åberopar äktenskapsbrottet är sällsynt. I de undantagsfall, då hustrun åberopar äktenskapsbrott som motiv, är det snarare en stadigvarande sinnesbeskaffenhet av polygamt slag hos mannen: han springer ideligen efter andra kvinnor, och det finner sig hustrur nu för tiden inte i.

Från det fallet skiljer sig markant det fall, då ena parten har träffat en annan och vill gifta om sig. Det förekommer ungefär lika ofta med mannen som med hustrun. Det är inte särskilt vanligt — som det ofta tros — att mannen vill skiljas därför att han träffar en yngre kvinna. Det är lika ofta hustrun, som träffar en annan.

I de fall, då mannen har träffat en annan kvinna, är det ofta egentligen hon som önskar skilsmässa. Mannen, som anser sig ha förpliktelser både mot henne och hustrun, intar ej sällan den ståndpunkten till skilsmässofrågan, att han helst skulle vilja uppskjuta hela frågan. Men det finner sig inte hustrun i. Om mannen inte vill välja, tar hustrun ut skilsmässa för att få ett avgörande. Medlaren kan i fall av dessa slag främst framhålla, hur mycket

enklare och bättre det vanligen är att avbryta den nya förbindelsen än att upplösa äktenskapet.

Detta är ju ofta en icke önskvärd typ av skilsmässor, och det har sagts att samhället borde lägga ökade hinder i vägen för dem, t. ex. genom något slags dagsbot. Men hindret finns i viss mån redan, åtminstone för mannen: hans mycket betungande skyldighet att försörja hustru och barn i det tidigare äktenskapet. Svårare är att hindra hustrun att skiljas på denna grund. Det hinder som kan utnyttjas är att vägra hustrun att få vårdnaden om barnen. Men det är ett vanskligt medel, ty saken skall enligt lag avgöras till barnens bästa, och ofta är det bäst för dem att vara hos sin mor.

När en av parterna träffat en annan och vill gifta om sig, motiveras skilsmässokravet mycket ofta med att äktenskapet »har varit ett helvete». Vad en medlare då kan göra är att söka förmå makarna att vänta och se om inte blicken skall klarna och parterna inse, att det inte varit så illa som de tyckt just i det ögonblick, då känslorna för den nya bekantskapen var som livligast.

Mycket ofta kan emellertid orsaken till att ena maken sökt sig en annan vara missförhållanden i äktenskapet, främst av två slag, ekonomiska och personliga. Orsaken till att skilsmässorna stiger år från år är säkerligen till stor del att de ekonomiska banden mellan makarna är svagare än förr, då familjen var en produktionsenhet, den lämpligaste formen för gemenskap, och då sättet att ordna försörjningen på gamla dagar var att skaffa sig barn. Nu är äktenskapet ett ekonomiskt vågstycke och barnens tillkomst snarare en ekonomisk förlust. Därför lossnar äktenskapsbanden i viss mån. Det ekonomiska spelar dock ingen huvudroll. Många har för sig, att skilsmässor skulle förekomma särskilt mycket inom överklassen. Det är oriktigt. Det gäller bara inom en liten klick av överklassen, där parterna är så välsituerade att de utan ekonomisk olägenhet kan skiljas. Skilsmässorna i den klicken märks bara så mycket mer.

Det övervägande antalet skilsmässor sker inom arbetarklassen. Där har ofta båda makarna arbete och det är inte så stor apparat att skiljas som i de fall, då endast mannen har inkomst. Där medför skilsmässa alltid ekonomiska svårigheter. Vad medlaren kan göra är söka få makarna att inse, att skilsmässa inte avskaffar de ekonomiska besvärligheterna utan att de tvärtom ökas, om man skall leva på två håll på samma inkomst.

Ofta åberopas som skilsmässogrund vad lagen kallar »olikhet i lynne och tänkesätt». Det är i dessa fall vanligen brist på anpass-

ningsförmåga som skapar svårigheter, särskilt i början av äktenskapet, då många vill skiljas med denna motivering. Medlaren kan då påpeka, att det mycket ofta är svårigheter i början, vilka normalt brukar gå över. Kvarstår de efter ett par år, beror de på att endera maken har särskilt svårt att anpassa sig.

Ofta beror svårigheterna på inblandning från utomstående, inte minst svärföräldrar. Det är märkvärdigt, hur litet sinne kontrahenterna ofta har för de påfrestningar det innebär att t. ex. bo hos svärföräldrarna. Den make hos vars föräldrar de nygifta bor säger: »Men mina föräldrar är så snälla, de har aldrig sagt ett ont ord.» Nej, det behövs inte — det är ändå nästan märkligt om ett äktenskap står ut med en sådan pärs som att bo hos svärföräldrarna.

I riktigt gamla äktenskap — som varat 20 år eller mer — är skilsmässa inte helt sällsynt. Då är det ofta barnen, som påverkar endera parten, vanligen modern, på grund av ett motsatsförhållande till fadern. I grund och botten kanske modern inte alls önskar skilsmässa. Det är bedrövliga historier, som man gärna vill försöka förebygga.

Ofta kan medlaren emellertid genast se, att det finns grundad anledning till skilsmässa, trots att endera av makarna absolut inte kan förstå, hur omöjligt ett lyckligt äktenskap är. Man måste räkna med att avsevärda svårigheter i äktenskapet kommit av exempelvis stor åldersskillnad mellan makarna. Ofta saknar dock makarna sinne t. o. m. för de mest påtagliga hindren för ett lyckligt äktenskap, de som hänför sig till det sexuella förhållandet mellan makarna.

Barnlöshet bidrar i mycket hög grad till skilsmässorna — en mycket stor grupp skilsmässor sker mellan barnlösa makar. Även om makarna inte velat ha barn är barnlösheten i längden en stötesten; ännu mycket värre är det givetvis, då barnlösheten beror på något sexuellt fel. Hur påfrestande det är att leva tillsammans under sådana omständigheter framgår av de fall, då endera maken dragit sig för att låta läkarundersöka sig men äntligen förmått sig därtill och förklarar, att »nu har jag fått förklaringen, nu är det hindret ur världen». Den andra makens svar kan bli: »Det är möjligt — men nu är det för sent.»

I åtminstone halva antalet av de fall, då man vill skiljas för att kunna få barn, är det mannen som vill skiljas: fadersinstinkten är lika stark som modersinstinkten. Jag kan emellertid nämna ett fall, då modersinstinkten var den direkta skilsmäsoorsaken. I det

fallet hänsköt hustrun direkt till mig att avgöra, om det var orätt av henne att vilja skiljas för att kunna få barn, ehuru mannen, som hon lovat att älska i nöd och lust, bestämt satte sig emot det. Jag ville emellertid inte uttala någon förkastelsedom över skilsmässan i det fallet.

Den stadigvarande ökningen av antalet skilsmässor på senare år kan nog sägas inte så mycket bero på, att de mindre önskvärda skilsmässorna ökat. Den beror på tidsutvecklingen, på omständigheter, som inte kan hindras genom lagstiftning. Den ökade jämställdheten mellan man och kvinna gör att kvinnan inte finner sig i vad som helst och dessutom har fått ekonomiska möjligheter att klara sig själv på ett annat sätt än förr. Det är faktiskt lugnande att de stora skilsmässosiffrorna inte har samhälleligt förkastliga orsaker utan sådana, som måste betecknas som naturliga.

Sedan jag nu lämnat en översikt över en medlares erfarenheter om skilsmässornas orsaker, vill jag försöka i korthet sammanfatta mina synpunkter på medlingsverksamhetens betydelse. Det kan då förtjäna nämnas, att medling är obligatorisk i två fall, nämligen inte bara jämlikt 15 kap. 7 § giftermålsbalken före hemskillnad utan även jämlikt 15 kap. 23 § giftermålsbalken före mål mellan makar om underhållsskyldighet, hushållspengar och dylikt.

I medlingar jämlikt 15 kap. 23 § giftermålsbalken har medlaren ungefär samma uppgifter som en skiljeman eller förlikningsman i arbetstvister. Makarna är inställda på att fortsätta äktenskapet men kan ej komma överens beträffande sina ekonomiska mellanhavanden. Det gäller för medlaren att anvisa ett modus vivendi i detta hänseende samt att söka dämpa animositeten mellan makarna, vilken anmärkningsvärt nog regelmässigt är större i dessa fall än i sådana som går ut på skilsmässa. Det torde utan vidare vara klart, att medlaren i dessa fall kan ha en betydelsefull uppgift att fylla. Medlingar av detta slag är emellertid relativt mycket sällsynta. De har i min praktik knappast uppgått till 1 på 100, och jag har ändå en känsla av att jag haft proportionsvis flera än andra medlare. Klart är också, att en jurist i sådana fall kan uträtta mer än en annan medlare.

Då så gott som alla medlingar sker före hemskillnad, som regelmässigt är första steget till definitiv äktenskapsskillnad, är medlingens syfte tydligen främst att förekomma förhastade skilsmässor. Tyvärr får medlaren vanligen icke reda på om det enskilda fallet efter medlingen gått till skilsmässa eller ej. Sedan makarna sammankommit inför medlaren, är denne oavsett medlingens re-

sultat pliktig lämna intyg om att medling blivit verkställd. Huruvida medlingsintyget sedermera användes för sökande av hemskillnad eller ej får medlaren endast helt sporadiskt någon under rättelse om.

Eftersom ett medlingsintyg i domstolspraxis icke godtages som gällande längre tid än tre månader, förekommer det icke sällan, att samma makar återkomma till medling efter tre eller flera månader, stundom ett eller ett par år. De förklara då oftast, att de efter medlarens föreställningar försökt fortsätta sammanlevnaden men att försöket misslyckats. Man kan med fog förutsätta att försöket lyckas i ungefär lika många fall, ehuru sistnämnda fall aldrig kommer till medlarens kännedom.

I huru många fall skilsmässa avstyres genom medling kan alltså endast fastställas genom sannolikhetsberäkning. Sammanlagda antalet medlingar i Stockholm överstiger regelmässigt med ungefär en femtedel sammanlagda antalet vid Stockholms rådhusrätt beviljade hemskillnader. Även genom andra stickprov och sannolikhetskalkyler synes man komma till att i cirka 20 % av fallen efter medling icke vidtages någon ytterligare åtgärd för vinnande av skilsmässa.

Om man betänker, på vilket sent stadium medlaren vanligen får tillfälle att ingripa, är detta en anmärkningsvärt hög procent »lyckade fall». Visserligen kan man icke påstå, att det i alla dessa fall är medlaren som lyckats, utan skilsmässan kan mycket väl ha uteblivit alldeles oberoende av hans åtgöranden, men å andra sidan omfattar en medlares verksamhet även andra fall än sådana, som kommer till synes i den officiella statistiken. Även en borgerlig medlare uppsöker stundom av en make som (ofta utan att vilja uppge sitt namn) rådfrågar medlaren om sitt äktenskap, vari frågan om skilsmässa alls ej behöver vara aktuell. Ännu oftare händer det, att en make per telefon påkallar en regelrätt medling och att medlaren kallar andra maken till en sådan men att båda makarna sedan uteblir. Det torde då stundom vara så, att redan medlingskallelsen för mottagaren verkat som en så kraftig maning att bättra sig, att vidare åtgärder blivit onödiga.

Ehuru makarna ofta tror medlingens uppgift vara att fastställa vilkendera av dem, som bär skulden till söndringen, är det sällan lämpligt att medlaren söker förehålla någondera maken att han uppfört sig illa. Vanligare är att medlaren kan lyckas i sin uppgift genom att för den make, som vill skiljas, framhålla förbisedda oförmånliga juridiska och sociala konsekvenser av en skilsmässa.

I allt fall är det gagneligt, att vid medlingen kan verkställas en formfri men ingående utredning om rätta anledningen till söndringen mellan makarna. Denna har makarna ofta icke dessförinnan klar för sig. De har icke sinsemellan förmått tala tillräckligt fritt men ändå sansat för att utreda så ömtåliga ämnen. För medlaren lyckas det däremot vanligen att få fram en ganska klar bild av det verkliga orsakssammanhanget. Att en tidigare förbisedd anledning till söndring blir klarlagd vid medling, kan i vissa fall leda till att skilsmässa förhindras. I andra fall kan det bidra till förståelse mellan makarna, så att de skiljas utan agg över lidna oförrätter, som de eljest sannolikt skulle ha bevarat genom hela livet.

Det största felet med den nuvarande medlingsinstitutionen, som bygger på den forna »varningen» inför prästerlig myndighet, är att medlingen kommer för sent. Vidare är visserligen en del av de nuvarande medlarna kvalificerade för sin uppgift, men det är ingalunda sörjt för att alla skall vara detta. Vad som krävs är närmast en äktenskapsrådgivning, som förutsätter förståelse för både juridiska, sociala och medicinska synpunkter. I sistnämnda hänseende kan påpekas, att i de äktenskap där fråga om skilsmässa uppstår ofta kan föreligga dels sexuella svårigheter av fysiologisk art, dels ock psykiska egenheter hos endera eller båda makarna.

Avslutningsvis må några synpunkter de lege ferenda tilläggas.

På grund av den höga skilsmäsofrekvensen har bl. a. från kyrkligt håll framlagts förslag om en upprepad medling före äktenskapsskillnad, knappast obligatorisk men då endera maken begär det. Advokater torde i allmänhet ställa sig avvisande till ett sådant förslag. Olägenheterna och risken för missbruk för att förorsaka dröjsmål skulle överväga den nytta en sådan upprepad medling kunde ha.

Från kyrkligt håll har också föreslagits, att medling respektive sådant medlingsförsök, som beskrives i 15 kap. 8 § skulle fordras, innan mål om äktenskapsbrott finge upptagas till prövning. Det är möjligt, att medlaren i sådana fall skulle kunna åstadkomma en del försoningar, erfarenheten visar emellertid, att svarandens försoningsönskan kan bero på, att han vill komma ifrån de ekonomiska konsekvenserna av sitt äktenskapsbrott och skiljas senare på hemskillnadsvillkor. Med nu gällande regler under vilken tid och under vilka omständigheter ett äktenskapsbrott kan åbe-ropas är det troligt, att vådorna för missbruk av en sådan medling skulle överväga den nytta medling i dessa fall skulle ha.

På grund av erfarenheten från de enskilda fallen, att en stor del av medlingarna är meningslösa, torde åtskilliga advokater anse, att medling borde fordras endast då endera maken begär medling. Att medling i en stor del av hemskillnadsfallen framstår som en tom formalitet torde ej kunna bestridas — att i en tid med hög och stigande skilsmässofrekvens rekommendera en inskränkning i medlingsinstitutet, om vilken man ej vet, hur den skulle komma att verka, är en allvarlig sak.

De sist återgivna synpunkterna har framförts i den rapport från det praktiska rättslivet angående giftermålsbalkens tillämpning och behovet av ändringar däri, som min hustru, advokaten Sigrid Beckman, den 9 oktober 1951 överlämnat till justitieministern. I rapporten förordas direkta lagändringar endast beträffande vissa i 15 kap. 7 och 8 §§ giftermålsbalken behandlade detaljfrågor.

Då ena maken bor utomlands är makarnas samtidiga närvaro inför en medlare ofta praktiskt taget omöjlig att ordna. Ibland löses problemet genom att en medlare är villig att efter personligt sammanträffande med den ena maken och brevväxling med den andra utfärda ett intyg att medling ägt rum utan angivande av det särskilda tillvägagångssättet. Erhålles icke sådant intyg, får den part, som anhängiggör rättegång, där visa sådant intyg angående medlingsförsök, som omnämnes i 15 kap. 8 § giftermålsbalken, samt föra bevisning om söndring. Till högsta instans för prövning torde hittills icke ha förts frågan om brevväxling med en utomlands boende make skulle kunna ersätta dennes personliga inställelse inför medlaren. Svea Hovrätt har besvarat frågan nekande. Uppenbara svårigheter att åstadkomma båda makarnas närvaro inför medlaren kan också föreligga om makarna bo långt från varandra inom landet. Uppmjukande bestämmelser för sådana fall efterlyses, antingen genom att medge lättnader i sättet för medlings verkställande för vissa fall eller genom att för vissa fall icke upprätthålla kravet på att medling skall ha ägt rum.

Det kan tyckas, att de nu behandlade detaljfrågorna visserligen är av betydelse för det praktiska rättslivet men av helt underordnad vikt vid jämförelse med det stora problemet om skilsmässorna och deras orsaker, vilket står i direkt samband med frågan om behovet av omgestaltning av medlingsinstitutet. Att den frågan i rapporten behandlats så kortfattat beror emellertid på, att det räknats med att vid en framtida översyn av giftermålsbalken medlarnas erfarenhet kan direkt utnyttjas.